

Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Nar Motifi ve İşlemede Kullanılması

Pomegranate Motif Used As a Symbol of Fertility by the Turks and Its Use in Embroideries

ÖZET

Araştırmada, Türk süsleme sanatında; bitkisel süslemeler arasında önemli bir bezeme unsuru olan nar motifi ele alınarak, Türk işlemlerinde kullanımı ve anlamı üzerinde durulmaktadır. Arapça kökenli olan "Bereket" sembolü olan nar, aynı zamanda doğurganlığın, yaşamın, ölümsüzlüğün de simgesidir. Türklerde ise bereket sembollerinin kullanım amacı, sonsuz mutluluk, bolluk anlamlarını ifade etmektedir.

Tarihte birçok uygarlık ve kültürlerde bazen ölümsüzlüğün, bazen mutluluğun sembolü olmuştur. "Nar" süsleme sanatlarının hemen hemen her alanında motif olarak kullanılmış ve Türk işlemlerine zenginlik getirmiştir. Türk süsleme sanatı içerisinde bitkisel bezemelerin içinde yer alan meyvelerden olan "NAR" önemli bir bezeme unsuru olmuştur.

Dekoratif niteliği nedeniyle nar meyvesi ve çiçekleriyle beraber motif olarak işlemleri süslemiş, efsanelerin ve cennet meyvesi özelliğini bu desenlerde tüm ihtişamı ile yansıtmıştır. "Nar" motifi, çeşitli Türk bezemeleri arasında hem dekorasyona hem de görsel çeşitlemelerinde geniş olanaklar sağladığından tarihsel süreçte çok fazla kullanılmıştır ve en güzel örnekleri de işlemlerde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bereket, Sembol, Meyve Motifleri, İşleme Sanatı, İşleme

ABSTRACT

In the research, in Turkish decorative art; The focus is on the pomegranate motif, which is an important element of ornamentation among herbal ornaments, its use and meaning in Turkish embroidery.

Pomegranate, which is the symbol of "Blessings" originating from Arabic, is also a symbol of fertility, life and immortality. In the Turks, the purpose of using the symbols of abundance is to express the meanings of endless happiness and abundance.

It has been a symbol of sometimes immortality and sometimes happiness in many civilizations and cultures throughout history. "Pomegranate" was used as a motif in almost every field of decorative arts and enriched Turkish embroidery. "Pearl", which is one of the fruits in the herbal decorations in Turkish decorations, has been an important decoration element.

Due to the decorative elements, they decorated the embroideries with pomegranate fruit and flowers as motifs, and the legends and the fruit of heaven were reflected in these patterns with all their splendor. The "Pomegranate" motif has been used a lot in the past, among various Turkish ornaments, both for decoration and for visual variations, and the most beautiful examples are its photographs in embroidery.

Keywords: Fertility, Symbol, Fruit Motifs, Embroidery Art, Embroidery

GİRİŞ

Türk süsleme sanatları, yüzyıllar boyu değişik etkenlerle yoğrularak Orta Asya'dan itibaren başlayan gelişme sonucunda kendine özgü eserler ortaya çıkartarak, yaratıcılığın en güzel örneklerini vermiştir. Süsleme belirli bir yapıya veya bir yere daha dekoratif bir görünüm kazandırmak için çeşitli teknikler uygulayarak yapılan bir çalışmadır (Ünver, 1970). En ilkel toplumlarda bile, doğuştan bir güzellik duygusu var olmuştur. İnsanlar tarih öncesi çağlardan bu yana kullandığı her şeyi süsleme ihtiyacı duymuş ve bunu sanat anlayışı ile biçimlendirerek süsleme sanatının doğmasına neden olmuştur (Barışta, 1984).

Türk süsleme sanatı, doğuştan günümüze kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Fakat Türkler kendi kültür ve sanat özelliklerini koruyup her türlü kaynaşmayı kendi özellikleriyle yorumlayarak günümüze kadar bu sanatın gelmesini sağlamıştır.

Süsleme sanatının bir kolu olan işleme, insanlığın var olduğu tarihe kadar uzanmaktadır. Yazılı kaynaklar elde edilen bilgiye göre; ilk örnekler Orta Asya Türklerine aittir. İşleme en parlak zamanını Osmanlı devrinde yaşamış, saray ve halk sanatı olarak iki şekilde kendini göstermiştir.

Emine Odabaşı¹

How to Cite This Article

Odabaşı, E. (2023). "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Nar Motifi ve İşlemede Kullanılması" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:107; pp:4821-4825. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.67292>

Arrival: 25 November 2022
Published: 31 January 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Ankara, Türkiye

Öncelikle en güzel ve ağır motifler önce sarayda bulunan sanatçılar tarafından yapılmış, sonra Anadolu insanının geçmiş birikimleri ve sanatsal gücüyle birleşerek halk motifleri ortaya çıkmıştır (Çağlıtütüncügil, 2013).

Genel olarak, 18. ve 19.y.y Türk işleme sanatında, Orta Asya göçebe kültüründen gelen inançları, işleme yapılan bölgenin kendine has özelliklerini görmek mümkündür. O günün koşulları içerisinde, halkın, duygularını, isteklerini, beklentilerini, motiflerle dile getirmeleri, Türk işleme sanatına güzelliğini verir (Çantay, 2008).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Süsleme sanatlarının en önemli öğeleri motif ve kompozisyonudur. Yapılan eserin kalitesi ve görsel anlamda güzelliği kullanılan motif ve oluşturulan kompozisyona bağlıdır.

Kompozisyon

İşlemenin ana teması desen, deseni oluşturan ise motiflerdir. Motiflerin bir düzen içinde bir araya getirmeye de kompozisyon denir. Başka bir deyişle kompozisyon, parçaların bir bütün içinde, bir düzen oluşturarak bir araya getirilmesidir.

Kompozisyonu bir tasarımın biçimi olarak da değerlendirebilir. Biçim, parçaların düzeni ve dış görünüşüdür. Kompozisyon, tek bir motifle oluşturulabileceği gibi birkaç motifin yan yana getirilmesi ile hazırlanabilir. Yapılacak ürüne göre kompozisyonda farklılıklar meydana gelebilir (Alpaslan, 2003).

Motif

Türkler, duygu ve düşüncelerini, yaşadıkları dönemin özelliklerini el sanatlarına aktararak kullandıkları motiflerin her birine bir anlam yüklemişler ve kendilerini ifade etmek için bir araç olarak kullanmışlardır

Motiflerin oluşum kaynağı doğanın essiz güzellikleridir. Motifleri bazen bire bir almışlar bazen de kendi duygu ve düşüncelerine göre yorumlamışlardır. Süslemeyi oluşturan en temel birimdir motif.

Motifler; basit olarak Bitkisel, Hayvansal, Geometrik ve Sembolik olarak gruplandırılmıştır (Uşak, 2008).

Motifler tek başına kullanıldığı gibi çeşitli formlarda tekrarlanarak daha büyük motifler, sular ya da yüzey kompozisyonları elde edilebilir. Tek başına motif ne kadar güzel olursa olsun tasarım oluşturularak bir bütünlük kazandırıldığında değer kazanır.

İşlemlerde özel bir yere sahip olan en tipik düzenlemelerden biri de bitkisel motiflerdir. Diğer bezemelere göre daha fazla çeşitlilik sergilemektedir. Doğada bulunan ağaç ve çeşitli bitki türlerinin tomurcuk, dal, yaprak, çiçek veya meyvelerinden ilham alınarak oluşturulan bitkisel kompozisyonların kronolojik gelişimleri, zaman ve bölge üslupları, farklı malzeme ve tekniklere göre işleniş biçimleri üzerinde durulması gereken önemli hususlardır. Bu motifler, kimi zaman aslına uygun olarak işlenmiş kimi zaman da stilize edilerek hayali görünümlere dönüştürülmüştür. Bitkisel süslemeler sadece bu yönleriyle değil, aynı zamanda toplumların bir takım duygu ve düşüncelerine tercüman olmaları sebebiyle de değerlidir. O nedenle bitkisel süslemeler arasında meyveler, meyveler içinden de nar ayrı bir öneme sahiptir (Mülayim, 1984; Gündoğdu, 1993).

Resim 1: Mercan İşlemeli Divan Yastığı, 18.y.y ortaları, 103 x 67 cm. Kalın keten kumaş üzerine gümüş telli klapdan ile çiçek, nar ve yaprak motifleri mercanlarla birlikte işlenmiştir (Tezcan ve Okumura, 2007).

İşlemede Nar

Nar motifi sadece şeklinin güzelliğiyle değil anlamı efsanelere dayanan sembolik değerleriyle de bulunduğu süslemeyi zenginleştirmiş ve Türk işleme sanatında uzun bir geçmişe sahip olmuştur (Kuş ve Duran, 2022).

Meyveler içinde taşıdıkları taneler nedeniyle, dünyanın yumurtası olarak düşünülmüş ve farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, bazen olumsuzluk, bazen mutluluk, bazen de bereket sembolü olmuştur. Meyvelerin yorumlara yol açan özelliği, çekirdekli bir yiyecek maddesi olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, çekirdek bir tohumdur ve meyve bu tohumları korumaktadır. Diğer bir deyişle, neslin sürekliliğini güvence altına almaktadır. Bazı meyvelerin içinde birden fazla çekirdek yani tohum bulunmaktadır. Bu çekirdekler toprağa gömüldüğünde aynı meyve tekrar yetişmektedir (Ersoy, 2000).

İçi çekirdekli nar, üzüm, karpuz, kavun, incir, armut ve zeytin gibi meyveler, insanların çoğalıp üremesinde erkeğin rolünün henüz bilinmediği çağlarda, doğurganlığın, yaşam için gerekli her şeyin dişi Tanrıça (Büyük Ana) tarafından sağlandığına inanarak, ona tapmış, onu en ulu olarak görüp, onu bu meyve ve ağaçlarıyla özleştirip, yüceltmıştır. Bu meyveler, zenginliğin, bereketin, bolluğun, çok çocuklu ve geniş bir ailenin sembolleridir. Bu meyveler, kutsal kitaplarda da bu sembolik anlamlarıyla yer aldığından, din ilminde de bu sembollerle kabul edilmişlerdir.

İçi tohumlu tüm meyveler, Tanrı'ya dönüşü sembolize ederler. Nar, Hristiyan inancında tüm meyveler içinde en kıymetlisi olarak, kutsal kabul edilmiş ve Bakire Meryem'in simgesi olmuştur. Yine, Budizm inancında incir, Buda'nın simgesi kabul edilmiş ve kudretin, hayatın, ölümsüzlük ve yüksek bilginin de simgesi olmuştur. İçi tohumlu meyveler, 18. ve 19. yüzyıl Türk işlemlerinde, Batı resminde kullanılan meyve natürmortlarının etkisiyle, Osmanlı saray ve çevresinde veya Anadolu evlerinde çok geniş yer bulmuştur. Bu yüzyıllarda yapılmış olan meyve motifli işlemler genellikle, çanakta veya sepette bir küme halinde simetrik olarak tasvir edilip, işlenmiştir. Lale Devrinden sonra, natüralizme yönelinmiş ve meyve motifleri tekstil ürünlerinde çok kullanılmışlardır. Tabii bu motiflerin sık ve severek kullanılmasında sembolik anlamının da etkisi büyüktür (Oğuz, 1983).

Bu motiflerden özellikle nar motifi, Anadolu'da Hititler, Urartular ve Frigyalılar'ın da inanç dünyasında yer alan doğurganlık ve bereket sembolü olmuştur. Daha sonraları bu topraklarda yaşamaya başlayan Osmanlılarda da nar motifi, saltanat motifi olarak kabul edilmiştir. Osmanlılarda nar şekil olarak dünyayı, içindeki tanelerde insanları, arasında bulunan zarlar da dünya üzerindeki insanların din ve ırk farklılıklarını simgelemiştir.

Sarayda dokunan kadife ve brokar kumaşlarda 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamasına rağmen, halkın yaptığı Anadolu işlemlerinde pek görülmez. Ancak bu işlemlerde çok bariz olarak ortaya çıkması 18. yüzyıldır. Bu belki de narın saraya özgü, saltanat simgesi, padişaha yakışan bir motif olduğu iddiasından dolayı olabilir. Oysa, bereketli Anadolu topraklarında nar, her yer de yetişen bir meyvedir (Berker, 1981).

Nar, İslam felsefesinde, cennet meyvesi olarak kabul edildiğinden Osmanlı padişahları ve devlet adamları bu motifler işlenmiş veya dokunmuş motifleri, giysilerinde çok kullanmış, özellikle resmi görüşmelerde üzerinde nar motifi olan giysiler giyerek, karşısındaki kişilere verdiği önemi ve saygıyı göstermişlerdir. Nar motifine, duyulan saygıdan ötürü, Osmanlı'da Hanım Sultanların ve padişahların belden aşağıda kullandıkları giysilerinde, şalvarlarında terlik ve ayakkabılarında rastlanmaz (Ther, 1993).

Resim 2: Macar Din Adamı giysisi, (17.y.y) Bordo Atlas üzerine, yelpaze karanfil ve nar motifi işlenmiş bir örnek (Ergene, O. P., 2011).

Resim 3: Macar Din Adamı giysisi detayı (Ergene, O. R., 2011)

18. yüzyıldan itibaren, Anadolu'da ise halk tarafından işlenen işleme motiflerinde özellikle de genç kız çeyizlerinde bu bereket motifleriyle işlenmiş mutlaka çevre, yağlık, peşkir ve uçkur gibi tekstil eşyaları bulunurdu. Anadolu'da evlenen kızın eline nar verilip bunu yere atıp kırması istenir ve dağılan nar taneleri kadar da çocuğunun olması ve evliliğin devamlı olması temennisinde bulunulurdu. Yine, dükkân veya ev kapısı önünde nar kırıp, bolluk, bereket ve bol kazanç dileme geleneği de narın, sembolik anlamını ifade eder (Berker, 1981).

Ayrıca, meyveli tüm işlemlerde görülen meyve çiçekleri, huzur ve şefkatin de motif dili olmuşlardır.

Resim 3: 18.y.y ikinci yarısına ait, 127 x 50 cm. pamuklu keten üzerine ipek ipliklerle işlenmiş nar motifli peşkir, (Ther, Türk İşlemleri)

SONUÇ

Başlangıçtan günümüze kadar Türk sanatında pek çok bitkinin dal, yaprak ve meyveleri süsleme amacıyla kullanılmıştır. Süsleme sanatları içinde Nar motifi Türk kültüründe özel bir yere sahip olmuş, sıklıkla işlemlerde kullanılan motiflerden biri durumuna gelmiştir.

Nar motifi sanatçının isteğine göre; tek başına veya bir dalın ucunda ya da ağacın dalları arasında tasvir edilmiştir. Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası süsleme sanatlarında yer alan bu motif bolluk, bereket, doğurganlık, uzun ömür, neslin devamı, hükümdarlık ve cennet simgesi gibi pek çok anlam içermektedir. Sanatçı, içinde bulunduğu inanç sistemine uygun olarak, bu anlamlardan bir veya birkaçına aynı anda gönderme yaparak bir takım duygu ve düşüncelerini nar aracılığıyla iletmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Alpaslan, S. (2003). Tasarım mesleki resim. İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

Barışta, H. Ö. (1984). Cumhuriyet dönemi Türk halk işlemeçiliği desen ve terminolojisinden örnekler. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 55.

- Berker, N. (1981). İşlemeler. Topkapı Sarayı Müzesi 6. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Kültür Sanat Hizmetlerinden.
- Çağlıtütüncügil, E. (2013). Türk süsleme sanatında nar: “form, köken ve ikonografik anlamı”. TÜBAR-XXXIII.
- Devellioğlu, F. (1999). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara.
- Ergene, O. P. (2011). 18.y.y ve 19.y.y Türk işleme motiflerinde sembol dili ve sembolizm içerikli yeni yorumlar, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ersoy, N. (2000). Semboller ve yorumları. İstanbul.
- Fenercioğlu, S. (1973). Türk işlemelerinden motifler. Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Gündoğdu, H. (1993). İkonografik açıdan Türk sanatında Rumi ve palmetler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi,
- Mülayım, S. (1984). Selçuklu palmet motiflerinin tipolojisi. Ankara: Anatolia, S.XX, Y.1976/1977.
- Oğuz, B. (1983). Mezar taşında simgeleşen inançlar. 2. Baskı, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Özkan, Kuş N. ve Remzi, D. “Türk Kültüründe Nar Motifi ve Tekstil Uygulamalarından Örnekler”. Ulakbilge. 68 (2022 Ocak): s. 21–33. doi: 10.7816/ulakbilge-09-68-03
- Tezcan, H. - Sumıyo, O. (Editörler) (2007). Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikleri. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı/ Kültür Bakanlığı, MAS Matbaacılık.
- Ther, U. (1993). Türk işlemeleri. İstanbul: Yeni Çiğir Kitapevi.
- Uşak, Y. (2008). Türk el sanatlarındaki bitkisel motifler ve makine halısı baskı desenlerinde kullanımı, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Seçkinöz, M. (1986). Süsleme resmi ve süsleme sanatları tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- URL-1: http://www.turkcebilgi.com/i%C5%9Fleme_ve_i%C5%9Flemecilik_sanat%C4%B1(Erişim: 08.02.2022)